



Bērnu aizsardzības
centrs

ANALĪTISKS PĀRSKATS PAR ATKĀRTOTU AIZGĀDĪBAS TIESĪBU PĀRTRAUKŠANU 2025. GADĀ

Rīga, 2026

Satura rādītājs

Par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērna labāko interešu nodrošināšanu.	2
Bērnu aizsardzības centra apkopotie statistikas dati par atkārtotiem aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumiem tam pašam bērnam.	5
Par sociālā dienesta sniegtās informācijas nozīmi	12
Par bāriņtiesas darbību nodrošinot bērna tiesības brīvi paust savu viedokli.	22
Secinājumi.....	28

Par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērna labāko interešu nodrošināšanu

No 2023. gada 1. janvāra bāriņtiesām noteikts pienākums informēt Bērnu aizsardzības centru (turpmāk–Centrs), ja ir atkārtoti pieņemts lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, kuram jau iepriekš pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 17. panta 5¹.punktā noteikto. Šos datus apstrādā Metodiskās vadības un analītikas departamenta Analītikas nodaļa un ik gadu tos analizē un gatavo analītisku pārskatu.

Svarīgi, ka 2021. gada 16. jūnija likuma “Grozījumi Bāriņtiesu likumā” anotācijā noteikts, ka ziņošanas pienākums Centram par atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanu tam pašam vecākam par to pašu bērnu, nepieciešams, lai sistēmiski analizētu, vai minētās situācijas neliecina par problemātiku jeb nepietiekamu atbildīgo institūciju darbību vai, iespējams, nepietiekamu sociālā dienesta nodrošināto atbalstu. Likumdevējs norādījis, ka šādām situācijām nepieciešama īpaši pastiprināta uzraudzība, izvērtējot apstākļus, kāpēc atkārtoti bijis nepieciešams lemt par aizgādības tiesību pārtraukšanu konkrētajā gadījumā.

Kopumā trīs gadu periodā iegūtā informācija iezīmē līdzīgu situāciju un kopējus secinājumus:

- Atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas galvenais iemesls bija vecāku atkarību izraisīto vielu lietošana, kas bieži vien saistīta ar vardarbību un bērna pamešanu novārtā;
- Vecāku motivācijas trūkums ilgstošai situācijas stabilizēšanai, sadarbībā ar sociālo dienestu risinot atkarības ārstēšanas jautājumus un pilnveidojot bērna aprūpes un audzināšanas prasmes;
- Nepietiekama bērna vajadzību apzināšana un atbilstoši pakalpojumu piesaiste;
- Nepieciešamība turpināt ģimenes sadarbību ar institūcijām pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas.

Vairāku gadu datu ieguves un analīzes rezultātā, Centrs ir konstatējis divus būtiskus procesa posmus, kuru nepienācīga vai neatbilstoša izpilde var atstāt būtisku ietekmi uz lēmuma par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atjaunošanu izvērtējumu un pamatojumu, kā arī uz bērna labāko interešu ievērošanu praksē.

Tādēļ 2025. gada analītiskajā pārskatā uzmanība tiek vērsta uz diviem aspektiem:

1) sociālā dienesta darbību, sniedzot bāriņtiesai atzinumu¹ un informāciju par bērna un ģimenes situāciju (turpmāk – atzinums).

2) bāriņtiesas darbību, noskaidrojot un izvērtējot bērna viedokli izskatāmajā jautājumā.

Analītiskā izvērtējuma mērķis ir parādīt saistību starp šo divu procesa posmu īstenošanu un bērna labāko interešu izvērtēšanu, kā arī to nozīmi bērna situācijas ilgtspējīga risinājuma kontekstā.

ANO bērnu tiesību konvencijas (turpmāk – Konvencija) 3. panta 1. punkts paredz, ka bērna intereses jāņem vērā visās darbībās, kas attiecas uz viņu. Jēdziens “visās darbībās” nozīmē, ka šis princips attiecas ne tikai uz oficiāliem lēmumiem, bet arī uz jebkādu rīcību, uzvedību, pakalpojumiem, procedūrām vai citiem pasākumiem, kas var ietekmēt bērnu². Tas nozīmē, ka ikvienai personai vai institūcijai, pieņemot lēmumus vai veicot darbības, kuras var skart bērna dzīvi un labklājību, ir pienākums izvērtēt, kas konkrētajā situācijā atbilst bērna vislabākajām interesēm. Turklāt Konvencija uzsver, ka arī bezdarbība var tikt uzskatīta par “darbību” – ja, piemēram, sociālie dienesti nerīkojas un neaizsargā bērnu pret nevērīgu vai ļaunprātīgu izturēšanos, tas nozīmē, ka ir pārkāpts pienākums nodrošināt bērna tiesību ievērošanu³. Tādējādi gan aktīva rīcība, gan arī rīcības trūkums ir jāvērtē bērna interešu kontekstā un bezdarbība var būt pārkāpums, piemēram, ja dienesti neiejaucas, lai aizsargātu bērnu pret nevērīgu vai ļaunprātīgu izturēšanos, tiek pārkāptas bērna tiesības.

Bērnu vislabāko interešu princips paredz to, ka viena un tā paša lēmuma pieņemšana piecu dažādu bērnu gadījumā nozīmēs piecus atšķirīgus – konkrētajai situācijai atbilstošus lēmumus. Savukārt viena bērna gadījumā piecu dažādu speciālistu pieņemtajam lēmumiem un secinājumiem par to, kas ir konkrētā bērna vislabākajās interesēs, būtu jābūt vienādiem.⁴

Lēmumu pieņemšanā galvenais ir vispusīgi izvērtēt konkrētās situācijas apstākļus, vienmēr prioritizējot bērna labākās intereses. Bāriņtiesai un sociālajam dienestam jāstrādā ciešā sadarbībā, lai nodrošinātu bērnam drošību, stabilitāti un iespēju augt ģimeniskā vidē. Ja ģimene tiek šķirta, nesniedzot atbilstošu palīdzību, tas ir nesamērīgs tiesību uz ģimenes dzīvi ierobežojums.⁵ Praktiski

¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums 12.panta (2⁴) punkts;

² Bērnu tiesību komitejas Vispārējs komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses 17. Punkts;

³ Bērnu tiesību komitejas Vispārējs komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses 18. Punkts;

⁴ Sormunen, MA (red.) 2016., The best interests of the child – A dialogue between theory and practice, Eiropas Padomes izdevniecība, 12. lpp.;

⁵ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 17. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-531/2015 (A420290114)

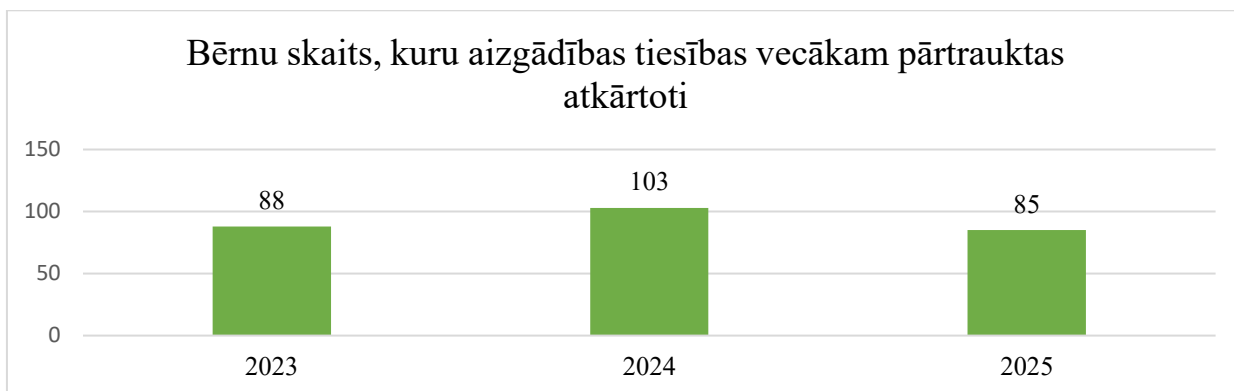
tas nozīmē, ka bāriņtiesa nevar balstīt lēmumu tikai uz formāliem sociālā dienesta ziņojumiem, savukārt sociālais dienests nedrīkst aprobežoties ar dokumentāru atskaiti. Abām institūcijām ir jānodrošina kopīgs situācijas monitoringā balstīts vērtējums, kas aptver gan bērna drošības riskus, gan vecāka funkcionēšanu ikdienā. Šajā kontekstā svarīgi atcerēties, ka **bērna labākās intereses var atšķirties no vecāku interesēm**, tādēļ lēmumus nevar pieņemt mehāniski vai automātiski, balstoties vien uz juridisko regulējumu. Katrs gadījums prasa rūpīgu un vispusīgu izvērtējumu, ņemot vērā gan bērna viedokli, gan faktiskos drošības un labklājības riskus. Īpaša vērība jāpievērš bērna emocionālās drošības saglabāšanai, saskarsmes atjaunošanai ar vecākiem un vecāku prasmju stiprināšanai bērna aprūpē, jo atkārtotas šķiršanas un nepietiekams atbalsts palielina traumatizāciju, pastiprina uzvedības problēmas un ilgtermiņā apdraud bērna emocionālo un sociālo attīstību.⁶

⁶ Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zin. vadībā. 2011. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa; Cilvēka pamattiesības, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 600. lpp.;

Vispārējā situācija

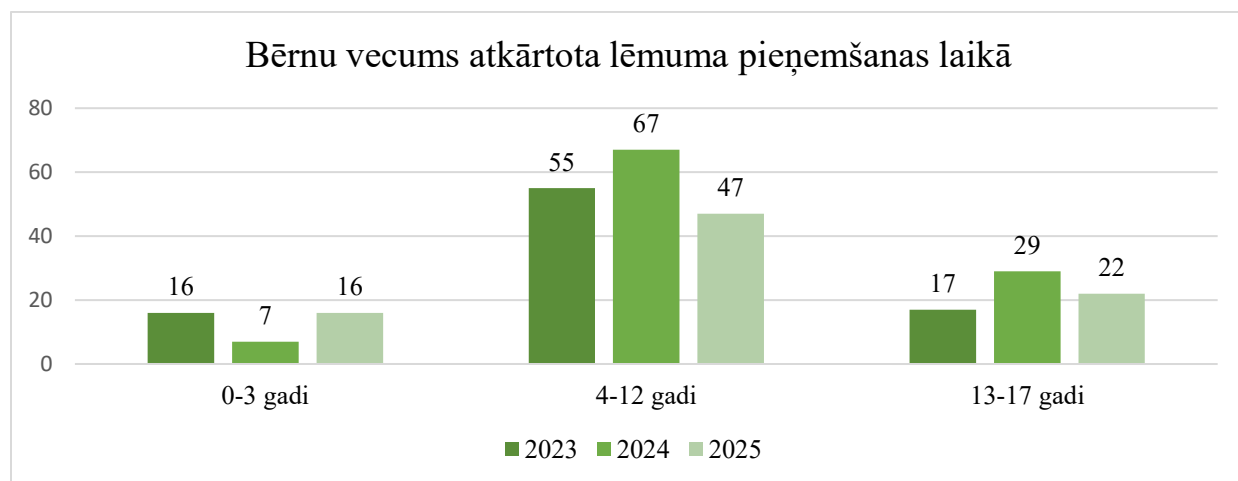
Bērnu aizsardzības centra apkopotie statistikas dati par atkārtotiem aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumiem tam pašam bērnam

2025. gadā bāriņtiesas pieņēmušas 48 lēmumus par aizgādības tiesību pārtraukšanu, ar kuriem atkārtoti pārtrauktas 85 bērnu aizgādības tiesības. Trīs gadu periodā 2025. gadā ir mazākais bērnu skaits, kuru vecākiem atkārtoti pārtrauktas aizgādības tiesības, par kuriem Centrs ir saņēmis informāciju (sk. 1. diagrammu).



1. diagramma

Dati liecina, ka visbiežāk no vecākiem atkārtoti tiek šķirti bērni 4–12 gadu vecumā, kas saskan ar vispārējo vecuma sadalījuma tendenci aizgādības tiesību pārtraukšanas lietās, ko atspoguļo bāriņtiesu ikgadējā oficiālā valsts statistika (sk. 2. diagrammu).



2. diagramma

Vienpersoniskam lēmumam par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes būtu jābūt tikai izņēmuma gadījumā, kad vai nu ģimene iepriekš nav bijusi nedz sociālo dienestu, nedz bāriņtiesas redzeslokā, vai arī, ja tā ir bijusi, – ir notikusi būtiska apstākļu maiņa, kā rezultātā bērna turpmāka atrašanās ģimenē vairs nav pieļaujama.⁷ Analizētā informācija liecina, ka trīs gadu pārskata periodā, vairāk nekā 70% gadījumu (attiecīgi 2023. gadā – 80%; 2024. gadā 71%, 2025. gadā 79%), bāriņtiesas priekšsēdētājs vai bāriņtiesas loceklis vienpersoniski pieņēmis lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem⁸, kas nozīmē akūtu, bērna veselību un dzīvību apdraudošu situāciju ģimenē, kuras dēļ bērns nevar turpināt tajā uzturēties, tādēļ nepieciešama nekavējoša institūciju iejaukšanās, nogādājot bērnu drošos apstākļos (sk. 3. diagrammu).

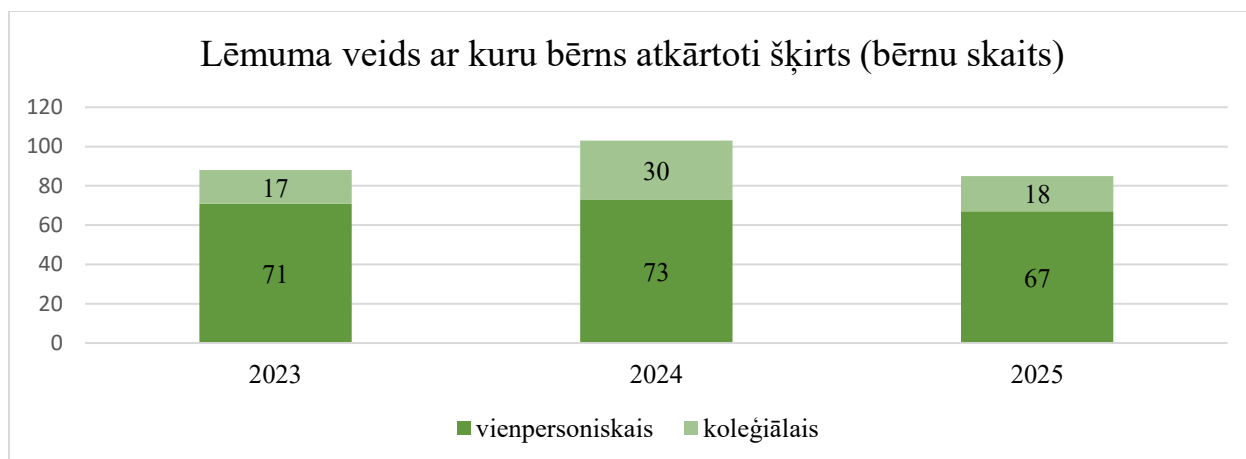
Centra ieskatā, ņemot vērā, ka bērns jau iepriekš ir bijis šķirts no vecākiem, kā arī to, ka vecāku spējas nodrošināt pienācīgu bērna aprūpi un audzināšanu, kā arī nepakļaut bērnu vardarbības riskam, ir bijušas īpaši pastiprināti izvērtētas, turklāt visos gadījumos ģimenes ir sadarbojušās ar sociālo dienestu, vienpersonisko lēmumu augstais īpatsvars norāda uz būtisku sistēmisku problemātiku.

Proti, iespējams, ka vecāku sadarbība līdz aizgādības tiesību atjaunošanai bijusi formāla un ārēja “*spiediena*” vadīta, savukārt pēc bērna atgriešanas ģimenē sadarbība ar sociālo dienestu ir tikusi pārtraukta.

Vienlaikus nav izslēdzams, ka bērna aizgādības tiesību atjaunošana atsevišķos gadījumos ir bijusi pāragra un nepietiekami kritiski izvērtēta.

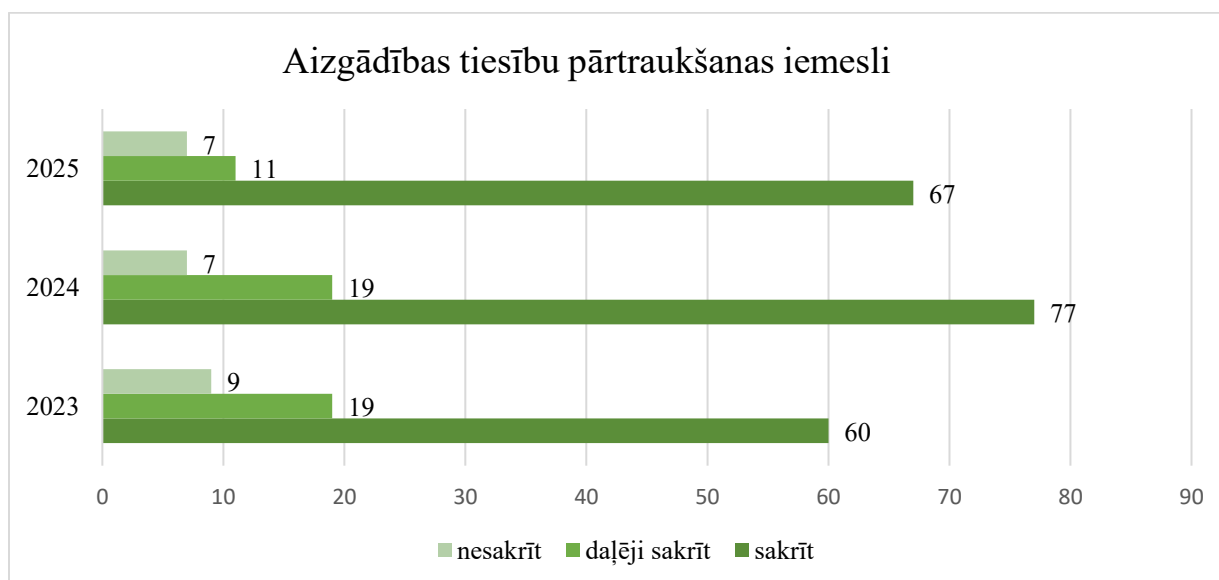
⁷ Valsts kontroles revīzija Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē.;

⁸ Bāriņtiesu likuma 23. pants;



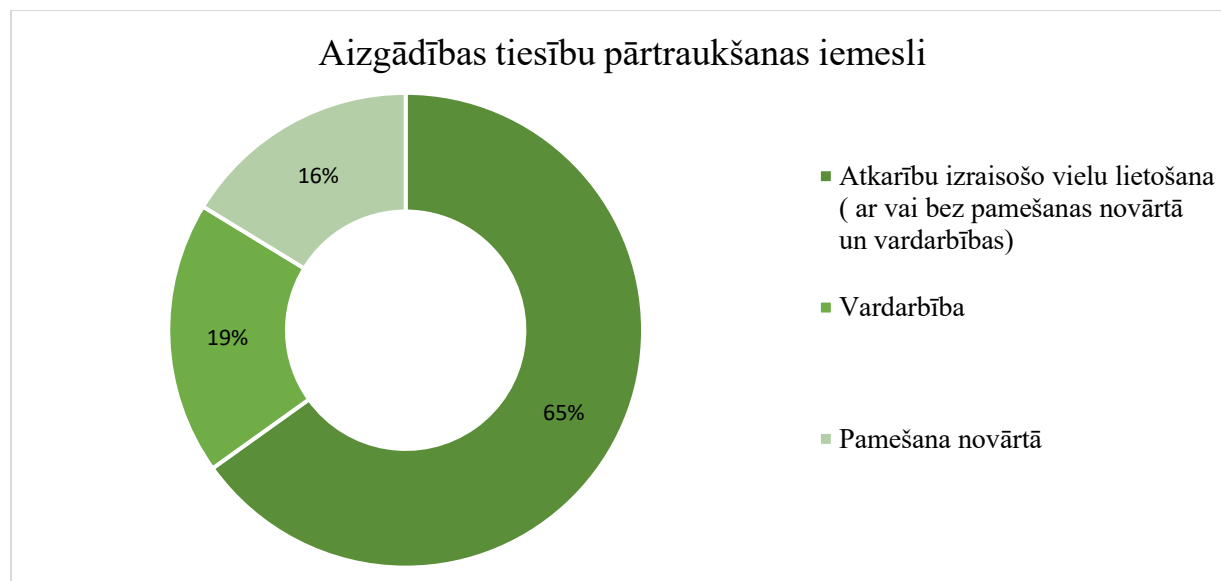
3. diagramma

Analizējot atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumus, secināms, ka katru gadu lielākajā daļā gadījumu lēmumu pamatojums atkārtojas: lēmumos norādītie iemesli aizgādības tiesību pārtraukšanai sakrīt vai daļēji sakrīt ar tiem, kas minēti iepriekšējos pārtraukšanas lēmumos. Tas norāda nevis uz būtisku apstākļu maiņu, bet gan uz to, ka **pēc bērna atgriešanas ģimenē iztrūcis atbilstošs atbalsta pakalpojumu loks ģimenei**, lai vecāki turpinātu darbu pie atkarības ārstēšanas un citu problēmu risināšanas (sk. 4. diagrammu).



4. diagramma

Katru gadu galvenais iemesls atkārtotai bērna šķiršanai no ģimenes ir vecāku atkarību izraisošu vielu lietošana, kas bieži vien saistīta ar vardarbību un bērna pamešanu novārtā. 2025. gadā 65% gadījumos iemesls atkārtotai bērna šķiršanai bija vecāku atkarību izraisošu vielu lietošana ar vai bez pamešanas novārtā un vardarbība (sk. 5. diagrammu).

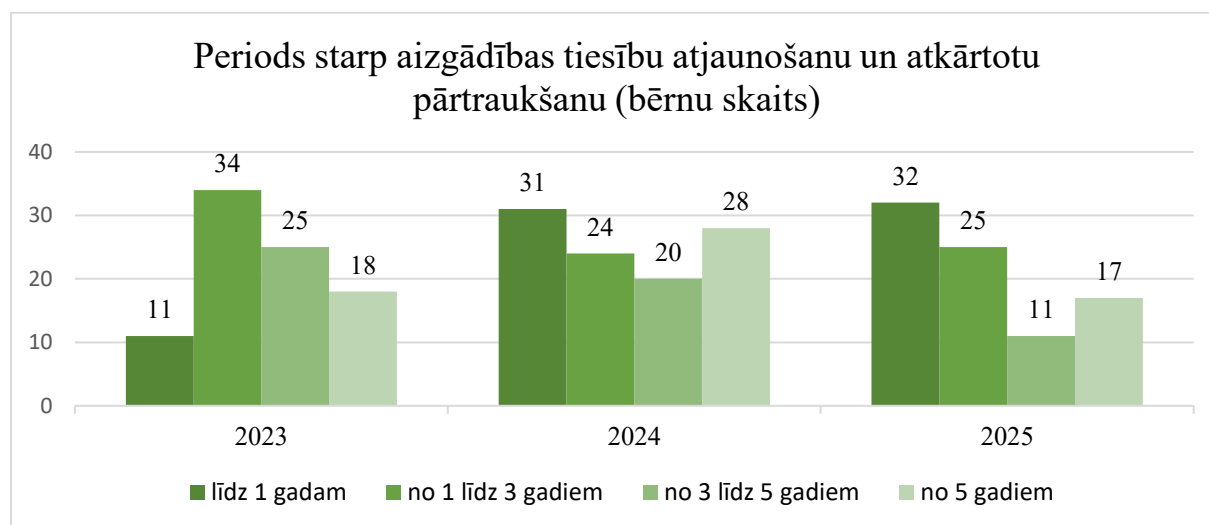


5. diagramma

Periodi starp bāriņtiesas pieņemto lēmumu par bērna aizgādības tiesību atjaunošanu vecākam un bērna aizgādības tiesību atkārtotu pārtraukšanu ir ļoti dažādi (sk. 6. diagrammu).

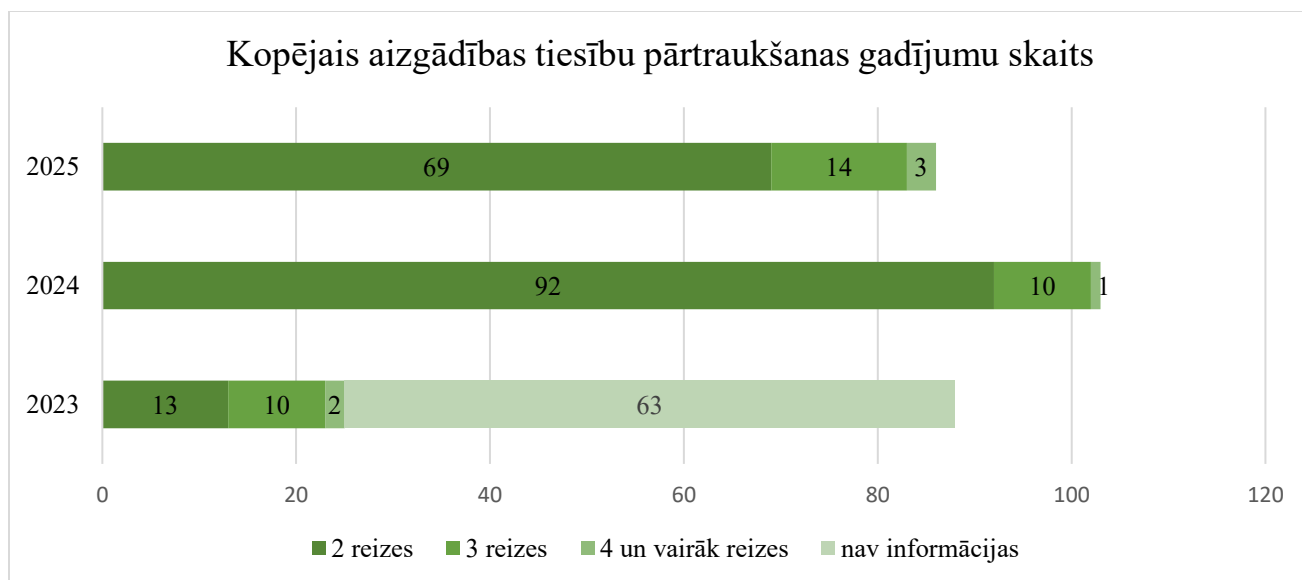
Īsie intervāli – līdz vienam gadam – var liecināt, ka ģimene nav bijusi pietiekami sagatavota bērna atgriešanai un sākotnējie riski pēc būtības nav tikuši novērsti, tāpēc problēmas ātri atjaunojas. Gadījumos, kad atkārtota pārtraukšana notiek 1–3 gadu laikā, redzams, ka sociālais darbs ar ģimeni ir sniedzis īslaicīgu stabilitāti, taču nav nodrošināta ilgtermiņa atbalsta un pēcu uzraudzības sistēma, kā rezultātā ģimene nespēj noturēt pozitīvas pārmaiņas. Savukārt 3–5 gadu vai pat ilgāki periodi liecina, ka sākotnējā situācija uzlabojas, taču ilgtermiņa uzraudzības trūkums, krīzes situācijas vai izmaiņas ģimenes dzīves apstākļos arī pēc vairākiem gadiem var rezultēties ar nepieciešamību šķirt bērnu no ģimenes. Līdz ar to var secināt, ka **būtu padziļinātāk vērtējams gan tas, cik efektīva ir atbalsta sistēma vecākiem problēmu pārvarēšanai un atbalsta sniegšanas pasākumi bērnam uzreiz pēc bērna šķiršanas no ģimenes, ar mērķi veicināt iespēju bērnam atgriezties vecāku aizgādībā, gan tas, vai un kādi ir ģimenei**

pieejamie pakalpojumi pēc bērna aizgādības tiesību atjaunošanas, lai ģimene spētu stabili funkcionēt ilgtermiņā.



6. diagramma

No saņemtās informācijas secināms, ka atkārtoti bērna aizgādības tiesības vecākiem var tikt pārtrauktas vairākkārt. Lai gan lielākajam skaitam bērnu, t.i. 80%, 2025. gadā aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas otro reizi, 14 bērnu aizgādības tiesības vecākiem pārtrauktas jau trešo reizi un 3 bērnu vecākiem pat ceturto reizi un vairāk (sk. 7. diagrammu). Situācijas, kurās vecākam tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, rada bažas, vai risku novērtēšana un bērna labāko interešu svēršana praksē tiek īstenota pietiekami kritiski un ar ilgtermiņa skatījumu. Centra rīcībā esošo bāriņtiesu lēmumu pamatojumos nav gūstama pārliecība, ka katrā gadījumā, kad tiek lemts par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu, būtu pēc būtības izvērtēta vecāka spēja ilgtermiņā risināt atkarības jautājumus, nodrošināt pilnvērtīgu bērna aprūpi un audzināšanu, un bērnam nelabvēlīgas situācijas neatkārtoties.

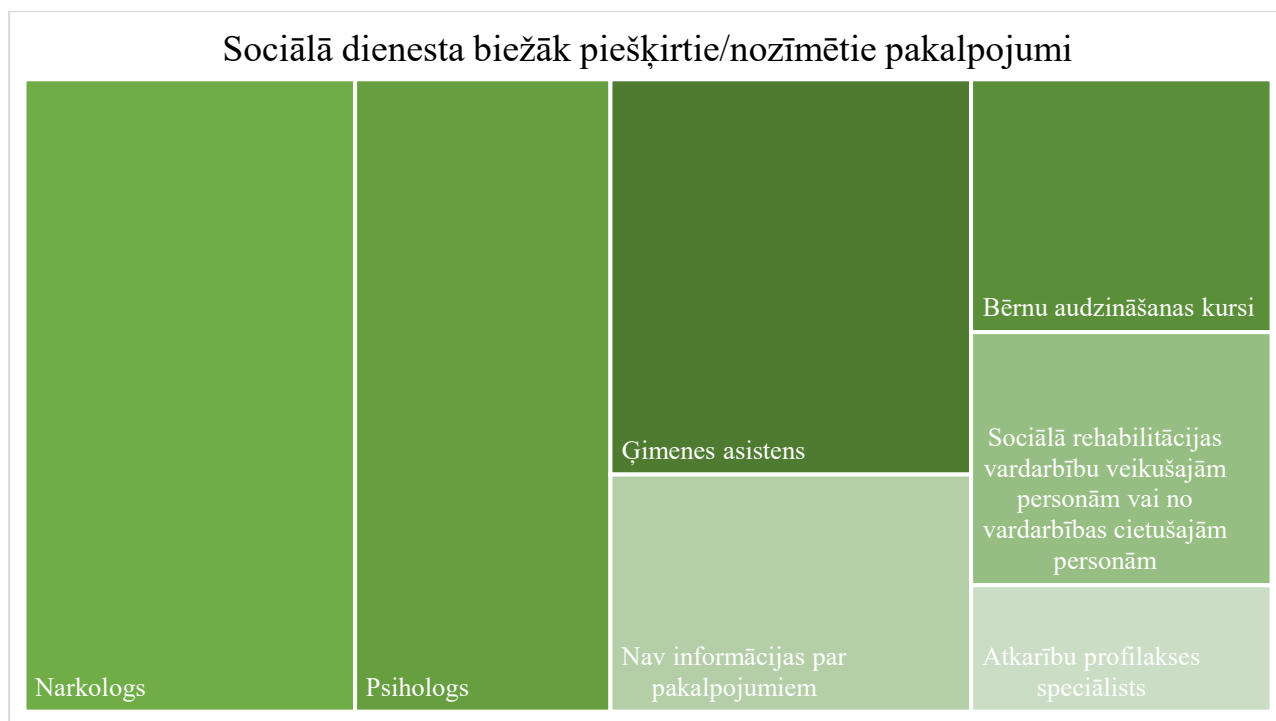


7. diagramma

Analizējot sociālo dienestu sniegto informāciju par piedāvātajiem pakalpojumiem ģimenēm, kurās vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, secināms, ka sociālie dienesti vairumā gadījumu ir identificējuši galvenos riska faktorus un piedāvājuši vecākiem dažādus sociālos pakalpojumus un motivējuši vecākus izmantot veselības aprūpes pakalpojumus (sk. 8. diagrammu). Tomēr vienlaikus konstatējams, ka būtiska problēma un situācijas uzlabojumus kavējošs faktors ir vecāku nepietiekama motivācija piedāvāto pakalpojumu izmantošanā.

No bāriņtiesu un sociālā dienesta sniegtās informācijas izriet, ka atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumos vecākiem visbiežāk tiek piedāvāts ģimenes asistenta atbalsts, psihologa konsultācijas, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojumi. Tomēr praksē daļa vecāku no šiem pakalpojumiem atsakās vai tos izmanto tikai daļēji, neregulāri vai īslaicīgi, kas būtiski ierobežo sociālā darba efektivitāti. Tā piemēram, 2024. gadā veiktā informācijas analīze liecina, ka realitātē tikai piecām ģimenēm no 43, no kurām bērni tika izņemti pamešanas novārtā dēļ, tika piešķirts ģimenes asistenta pakalpojums, kas ir būtisks resurss vecāku prasmju uzlabošanai. Turklāt arī šīs 5 ģimenes pakalpojumu neizmantoja pilnvērtīgi⁹.

⁹ Bērna atkārtota šķiršana no ģimenes, 2024. gada analīze, Bērnu aizsardzības centrs, pieejams: [BĒRNA ATKĀRTOTA ŠĶIRŠANA NO ĢIMENES 2024. GADA ANALĪZE | Bērnu aizsardzības centrs](#);



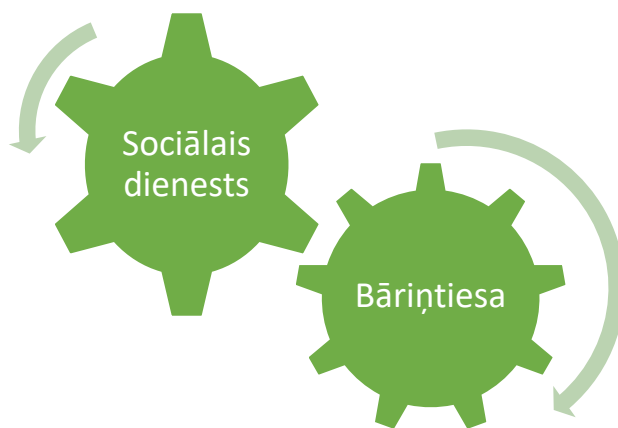
8. diagramma

Nemot vērā atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas kontekstu, secināms, ka pakalpojumu piedāvāšana pati par sevi nav pietiekama, ja netiek nodrošināta vecāku aktīva iesaiste to izmantošanā. Sociālā darbinieka lomai šajās lietās ir izšķiroša nozīme ne tikai pakalpojumu koordinēšanā, bet arī **vecāku atbildības veicināšanā par savas rīcības sekām un bērnam nodarīto kaitējumu, īpaši gadījumos, kad vecāku atteikšanās no atbalsta pakalpojumiem tieši apdraud bērna drošību un attīstību.**

Par sociālā dienesta sniegtās informācijas nozīmi

Lai precīzāk izprastu un spētu detalizētāk analizēt situāciju ģimenēs, kurās vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas tā paša bērna aizgādības tiesības, Centra ieskatā svarīgi ir analizēt sociālā dienesta atzinumos sniegto informāciju bāriņtiesām.

Atbalsts bērnam un viņa ģimenei ir jānodrošina atbilstoši vajadzībām. Nevienai no bērna tiesību nodrošināšanā iesaistītajām institūcijām nav visu nepieciešamo zināšanu, prasmju vai līdzekļu, kas nepieciešami, lai sniegtu visaptverošu palīdzību un atbalstu visām ģimenēm, tostarp ģimenēm ar multiplām problēmām. Katra no iesaistītajām institūcijām ir kompetenta kādā noteiktā aspektā.¹⁰ Jau Centra 2024. gada bērna atkārtota šķiršana no ģimenes analīzē¹¹ uzsvērts, ka bāriņtiesu darbībā galvenais uzsvars liekams uz kritisku un vispusīgu situācijas novērtēšanu, prioritāri ņemot vērā bērna labākās intereses, t.sk., tiecoties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risinājumu gan skatot jautājumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam, gan atjaunojot pārtrauktās aizgādības tiesības. Savukārt sociālais dienests vērtējams kā primārais ģimenes atbalsta resurss, nonākot šādā krīzes situācijā, kur nepieciešama institūciju iejaukšanās, lai pasargātu bērna dzīvību, veselību un pilnvērtīgu attīstību, šķirot bērnu no ģimenes. Tādējādi bāriņtiesas lēmumi un sociālā dienesta darbs ir cieši saistīti un savā ziņā pat savstarpēji atkarīgi procesi.



¹⁰ Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem

<https://www.lm.gov.lv/lv/media/31886/download?attachment>

¹¹ <https://www.bac.gov.lv/lv/berna-atkartota-skirsana-no-gimenes-2024-gada-analize>;

Sociālā dienesta darbinieki ir bērnu tiesību aizsardzības subjekti¹² un viņiem ir pienākums nodrošināt nepieciešamos pakalpojumus bērniem¹³. Turklāt, visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.¹⁴

Sociālā darbinieka pārskata par sadarbību ar ģimeni sniegšanas mērķis bāriņtiesai ir sniegt strukturētu izvērtētas informācijas kopsavilkumu savas kompetences robežās par sadarbību ar ģimeni noteiktā laika periodā, kas var palīdzēt bāriņtiesai pieņemt lēmumu par vecāku aizgādības tiesību statusu. Sociālā darbinieka objektīvs, pamatots un strukturēts pārskats var sniegt pamatojumu bāriņtiesas lēmuma pieņemšanai. Bāriņtiesas specialistiem ir svarīgi iepazīties ar sociālā darbinieka viedokli pat tad, ja notiek regulāra sadarbība.¹⁵

Būtiski saprast, ka bāriņtiesas **lēmumu pieņemšanu tieši ietekmē sociālā dienesta sniegtās informācijas kvalitāte un pilnīgums**. Tādēļ nepieciešams nodrošināt, lai dati par ģimenes situāciju, vecāka iesaisti pakalpojumos un rekomendāciju ievērošanu tiktu fiksēti precīzi, konsekventi un nepārprotami, izvairoties no pieņēmumiem vai interpretācijām, kas nav balstītas faktos. Tikai pilnvērtīga, savstarpēji salāgojama un pārbaudāma informācija ļauj bāriņtiesai pieņemt lēmumu, kas reāli atspoguļo situāciju ģimenē un nodrošina bērna labāko interešu ievērošanu ilgtermiņā. Analizējot Centram pieejamo informāciju atkārtoti pārtraukto aizgādības tiesību pārtraukšanas lietās secināms, ka sociālais dienests ne vienmēr sniedz bāriņtiesai pilnīgu un pamatotu informāciju par vecāka iesaisti problēmjaudājumu risināšanā, kam ir nozīme jautājumā par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atjaunošanu. Piemēram, kādā gadījumā, kur vecākam gada laikā atkārtoti pieņemts lēmums par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu, sociālā dienesta sniegtā informācija par vecāka sadarbību, risinot jautājumus, kam būtiska ietekme uz vecāka spēju veikt bērna aprūpi un audzināšanu, būtiski atšķiras, turklāt tikai pēc atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas, sociālais dienests norādījis, ka iepriekšējā atzinumā minētos pakalpojumus vecāks nav izmantojis, vai izmantojis nepilnīgi.

¹² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5. pants;

¹³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma, 12. panta trešā daļa;

¹⁴ ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta 1.punkts;

¹⁵ Labklājības ministrijas nodrošinātais metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem, 168. lpp; pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download?attachment>;

Tāpat konstatējams, ka vecāku līdziesaiste būtiski pieaug brīdī, kad tiek skatīts jautājums par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu, bet strauji krītas vai vispār tiek pārtraukta vecāka sadarbība ar sociālo dienestu, kad bāriņtiesa pieņemusi lēmumu par bērna aizgādības tiesību atjaunošanu, t.sk. gadījumos, kad bāriņtiesa lēmumā norādījusi, ka vecākam ir būtiski turpināt izmantot sociālā dienesta piedāvātos atbalsta pasākumus un lēmums par aizgādības tiesību atjaunošanu tiek pieņemts balstoties uz vecāka apņemšanos turpināt apmeklēt speciālistus un nodrošināt sadarbību ar sociālo dienestu.

Lai arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta septītajā daļā noteikts, ka vecākiem ir pienākums sadarboties ar sociālo dienestu un izmantot piedāvātās ģimenes atbalsta un palīdzības programmas, ja ir konstatēta vardarbība vai citi bērnu tiesību pārkāpumi bērna aprūpē un par atteikšanos no sadarbības sociālais dienests informē bāriņtiesu, no Centrā saņemtās informācijas nebija konstatējams, ka bāriņtiesas būtu saņēmušas rakstisku sociālā dienesta informāciju, ka vecāks pēc aizgādības tiesību atjaunošanas ir pārtraucis piešķirto pakalpojumu saņemšanu vai pārtraucis sadarbību ar sociālo dienestu.

Lai labāk ilustrētu iepriekš minētos principus par bērna labāko interešu nodrošināšanu un sociālā dienesta lomu objektīvas situācijas izvērtēšanā, tiek atspoguļoti anonimizēti piemēri, kuros iezīmējas gan informācijas kvalitātes problemātika, gan vecāka un sociālā dienesta sadarbības ilguma un intensitātes ietekme uz aizgādības tiesību atjaunošanu vai pārtraukšanu.

Sadarbības pārskatā, kas iesniegts bāriņtiesai pirms lēmuma par bērnu aizgādības tiesību atjaunošanu mātei, sociālais dienests informē, ka sadarbība raksturojama pozitīvi, vecāks uzsācis apmeklēt narkologu, vizītes tiks turpinātas. Vecāks interesējas par bērniem un sazinās regulāri, bērnu atgriešanās vecāka aprūpē ir bērnu interesēs. Savukārt pēc gada, sniedzot pārskatu par sadarbību ar minēto vecāku, sociālais dienests par periodu pirms aizgādības tiesību atjaunošanas sniedz šādu informāciju – vecāks narkologa rekomendācijas neievēroja, pauda viedokli, ka spēj patstāvīgi kontrolēt alkohola lietošanu; vecāks neizmantoja psihologa konsultācijas vardarbīgas uzvedības mazināšanai.

Piemērs uzskatāmi parāda, ka var būt situācijas, kurās viens un tas pats sociālais dienests sniedz ļoti atšķirīgu informāciju par vecāka iesaisti problēmu novēršanā. Proti, sniedz atzinumu, kurā sadarbība raksturota pozitīvi, sniegta informācija par vecāka aktīvu līdzdarbību, bet pēc gada jaunajā atzinumā konstatē, ka vecāks faktiski neizmantoja pakalpojumus un neievēroja ārsta norādījumus. Konkrētā situācija raksturo bāriņtiesas grūtības bērna labākajām interesēm atbilstoša lēmuma pieņemšanā, ņemot vērā, ka sociālā dienesta atzinums jeb pārskats par darbu ar ģimeni ir būtiskākā informācija par vecāka veiktajām vai neveiktajām darbībām nolūkā mazināt vai novērst apstākļus, kas bijuši par pamatu bērna aizgādības tiesību pārtraukšanai.

Sociālais dienests apliecina bāriņtiesai, ka ar ģimeni ir izveidota sadarbība, ģimene iesaistās noteiktajos procesos, tiek veikta izvērtēšana un sniegts atbalsts. Papildus aprakstīts strukturēts plāns, pēc kura notiek sadarbība ar ģimeni. Tomēr, bāriņtiesai papildus pieprasot informāciju par konkrētiem pakalpojumiem ģimenei, no saņemtās informācijas konstatējams, ka daļa pakalpojumu tiek sniegti neregulāri, proti, "pēc vajadzības", kas neatspoguļo reālo pakalpojuma izmantošanos skaitu un nenorāda uz regulāru sadarbību, kā arī daļa pakalpojumu, kaut arī ir piešķirti jeb iekļauti sadarbības plānā, netiek sniegti dažādu nekonkretizētu iemeslu dēļ.

Bāriņtiesai, saņemot sociālā dienesta pārskatu par sadarbību ar vecāku, būtu jābūt pārliecinātai, ka tiek sniegta reālo situāciju atspoguļojoša informācija, proti, nevis vēlamie pakalpojumi, bet tas, cik lielā mērā un ar kādu rezultātu vecāks ir izmantojis piedāvātos pakalpojumus un veicis sadarbības plānā noteiktos uzdevumus. Ievērojot to, ka lielākā daļā atkārtoti pārtrauktas aizgādības tiesības tiek vecākiem, kuriem ir alkohola vai citu apreibinošu vielu lietošana, sociālajam dienestam īpaši vērība jāvērs vecāku motivācijas noturībai un precīzi jāseko reālai sadarbības plāna īstenošanai.

Vienas lietas ietveros saņemot dažādi interpretētu informāciju, veidojas gan sadarbības problemātika starp institūcijām, gan tiek liegta iespēja bāriņtiesai pēc būtības izvērtēt situāciju un būtiski tiek ietekmēta bērna interesēm atbilstošākā lēmuma pieņemšana.

Vēl viens aspekts, kam vēršama ievērība attiecībā uz sociālā dienesta sniegto informāciju bāriņtiesām, ir sociālo darbinieku koncentrēšanās uz “šeit un tagad” faktoru. Aizgādības tiesību atkārtotās pārtraukšanas gadījumos vērojams, ka sociālais dienests bieži sniedz novērtējumu par to, ka vecāks uzsācis izmantot piedāvātos pakalpojumus un sadarboties ar speciālistiem, īpaši brīdī, kad bērns ir izņemts no ģimenes. Šī ārējā motivācija – vēlme pierādīt savu atbildību institūcijām un var īslaicīgi veicināt sadarbību, taču tā ne vienmēr pārņop stabilās ilgtermiņa pārmaiņas. Faktiski, ja vecāks turpmāk pakalpojumus neizmanto vai atsakās no ieteikumiem, sākotnējā sadarbība zaudē nozīmi, un sociālā darba centieni nedod ilgstošu rezultātu. Tādējādi bāriņtiesai jāsaņem dati par faktisko vecāka iesaisti problēmu risināšanā, kā arī vecāka sadarbības raksturojums ilgtermiņā, lai lēmums būtu atbilstošs bērna labākajām interesēm.

Aizgādības tiesības pārtrauktas atkārtoti pēc aptuveni pus gada no bāriņtiesas lēmuma par bērna aizgādības tiesību atjaunošanas brīža. Pirmajā pārtraukšanas epizodē sociālais dienests norādīja, ka sadarbība ar māti nav bijusi pietiekami ilga, lai varētu izvērtēt viņas spējas un prasmes audzināt bērnu, taču uzskata, ka vecākam varētu atjaunot pārtrauktās aizgādības tiesības, bet būs nepieciešams liels sociālā dienesta atbalsts vecākam. Atkārtotā aizgādību tiesību pārtraukšanas gadījumā sociālais dienests atkārtoti sniedz informāciju, ka līdzšinējais laiks nav bijis pietiekams, lai pilnībā izvērtētu vecāka aprūpes spējas, taču konstatējams, ka vecāks ir sācis izmantot piedāvātos pakalpojumus un sadarbojas ar speciālistiem, lai risinātu konstatētos riskus ģimenē.

Situācijas, kurās vecāks pirms bāriņtiesas lēmuma pieņemšanas tikai uzsācis sadarbību, būtu vērtējamas ar lielu rūpību, iegūstot precīzu informāciju, kas varētu palīdzēt bāriņtiesai izprast ģimenes situāciju pēc būtības. Ja vecāks jau nesenā periodā sadarbojies ar sociālo dienestu, bāriņtiesai būtu jāsaņem plašāka informācija par vecāka iesaisti piešķirto pakalpojumu un palīdzības izmantošanā, vērtējot vecāka sadarbību dinamiskā. Pieņemums, ka aizgādības tiesības varētu tikt atjaunotas, ja sadarbība turpināsies, nevar būt uzskatāms par garantiju ilgstošai un stabilai situācijas risināšanai. Faktiski vecāks var neizmantojot piedāvāto palīdzību, ja ārējā motivācija zūd, tādēļ bāriņtiesas lēmumam jābalstās uz ilgstošiem un uzskatāmiem faktiem par vecāku rīcību bērna interesēs.

Pirms aizgādības tiesību atjaunošanas, sociālais dienests bāriņtiesai norādīja, ka sadarbība ar māti ir uzsākta, pakalpojumi tiks piešķirti, un vecāks ir izteicis gatavību tos izmantot. Arī tēvs bija pieteicies izglītojošām nodarbībām, lai uzlabotu izpratni par pusaudžu audzināšanu. Pamatojoties uz šo informāciju, bāriņtiesa pieņēma lēmumu atjaunot aizgādības tiesības, pieņemot, ka vecāki turpinās sadarbību un izmantos tiem piedāvātos sociālos pakalpojumus. Drīz pēc aizgādības tiesību atjaunošanas tika konstatēts, ka sadarbība ar sociālo dienestu nav turpinājusies – tēvs uz zvaniem neatbildēja un konsultācijas neapmeklēja, savukārt māte bija ieradusies tikai uz vienu konsultāciju, pēc kuras no pakalpojumiem atteicās.

Šī situācija uzskatāmi parāda, ka aizgādības tiesību atjaunošana, neesot pārliecībai par vecāku faktisko līdzdalību atbalsta pasākumos un motivāciju mainīt uzvedību, var novest pie atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas. Līdz ar to bāriņtiesas lēmuma pamatā esošajai informācijai par sadarbību jābūt ne tikai formālai, bet balstītai uz faktiem par reālu pakalpojumu izmantošanu un vecāku rīcību, kas vērsta uz bērna labāko interešu nodrošināšanu. Savukārt sociālā diensta pienākums ir informēt bāriņtiesu, ja vecāki, pat ja aizgādības tiesības vecākam ir atjaunotas, pārtrauc uzsākto pakalpojumu izmantošanu un sadarbību ar sociālo dienestu.

Īpašu uzmanību jāpievērš ģimenēm, kurās vecākiem ir atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas. Jāņem vērā, ka atveseļošanās no atkarības ir ilgstošs un pakāpenisks process, kas vidēji ilgst 8–10 gadus, un tikai stabils dzīvesveids bez apreibinošām vielām vai atkarību izraisošiem procesiem ļauj veidot un nostiprināt veselīgu ieradumu modeli.¹⁶ Ņemot vērā šo ilgstošo procesu, ir būtiski, lai lēmums par bērnu atgriešanu vecāku aprūpē nebalstītos vien uz formālu sadarbības faktu, bet tiktu izvērtēts, kurā atveseļošanās posmā vecāks šobrīd atrodas, un vai viņa spēja patstāvīgi uzturēt drošu vidi bērniem ir reāla un stabila. Turklāt, ņemot vērā uz speciālistu norādīto, ka personām ar vielu atkarību var piemist izteikti manipulatīva rīcību — kas ir atkarības sekas, ļaujot viņiem mērķtiecīgi izmantot citus savu mērķu sasniegšanai¹⁷ — nepieciešams īpaši kritiski izvērtēt sniegto informāciju un paredzēto vecāka sadarbību ar sociālo dienestu – vai tā tiek reāli uzturēta, vai izteikta tikai vēlamā formā. Praksē Sociālā dienesta novērtējums par sadarbību ar šādiem vecākiem bieži fokusējas uz īslaicīgu pakalpojumu izmantošanu vai vecāka mutvārdos

¹⁶ Pīrāgs, V., Andrēziņa, R., Vīksna, L. 2013. Praktizējošā ārsta rokasgrāmata. Rekomendācijas narkoloģisko pacientu terapijā. https://white-medicine.com/files/books/NARKO_block_preview.pdf;

¹⁷ Tverskis, Dž. Ā. 2014. Atkarīgo domāšana. Rīga: Zvaigzne ABC;

izteikto motivāciju, taču šie rādītāji ne vienmēr atspoguļo reālu un noturīgu darbību savas atkarības pārvarēšanai, kā arī citu problēmaspektu, kas ietekmē spēju veikt bērna aprūpi un audzināšanu, risināšanā.

Ģimenes situācijas apraksts norāda uz nopietnām alkohola atkarības problēmām vecākiem – viņi lieto alkoholu vairākas dienas pēc kārtas, dodas prom no mājām, aizmirst par bērniem, vecāki nav atrodamī. Tādēļ bāriņtiesas loceklis pieņem vienpersonisku lēmumu par bērnu šķiršanu no vecākiem un nogādāšanu drošos apstākļos krīzes centrā. Pēc gada, pirms lēmuma pieņemšanas par aizgādības tiesību atjaunošanu, bāriņtiesa lūdz sociālajam dienestam sniegt informāciju par sadarbību ar ģimeni. Sociālā dienesta atzinumā norādīts, ka vecāki ir spējīgi īstenot aizgādību, jo vecāki dienestam sniedz informāciju, ka turpina saņemt narkologa konsultācijas un medikamentozo atbalstu atturības uzturēšanai, kā arī vecāki izprot, ka alkohola atkarība ir slimība ar iespējamu recidīvu un apzināti izturas pret šādu risku.

Tomēr pēc trīs mēnešiem atkārtoti seko bāriņtiesas locekļa vienpersoniski pieņemts lēmums par bērnu šķiršanu, jo tēvs ir nonācis slimnīcā pēc negadījuma, kas noticis alkohola reibumā, savukārt māte ieradusies pēc bērniem pirmsskolas izglītības iestādē alkohola reibumā. Uz bāriņtiesas lūgumu sniegt informāciju par sadarbību ar ģimeni, sociālais dienests informē, ka ir noskaidrojis, ka vecāki nav apmeklējuši narkologa vizītes, jo medikamentus varot lietot patstāvīgi, bērnu māte sniegusi ziņas gan par bērnu tēva alkohola lietošanu, gan arī par savu alkohola lietošanu un pēc tam vairs nav bijusi sasniedzama, viņas atrašanās vieta nav zināma, līdz ar to sociālajam dienestam nav pamata uzskatīt, ka bērnu atgriešanās ģimenē būtu bērnu interesēs. Tādējādi konstatējams, ka dienests bāriņtiesai 4 mēnešu laikā sniedzis divus pretējus viedokļus, jo kā izrādījies, atzinumā pirms bāriņtiesas lēmuma par aizgādības tiesību atjaunošanas ietvertā informācija par vecāku darbībām alkohola atkarības ārstēšanā, bija bijusi tikai vecāku mutiski sniegta informācija.

Sociālais dienests atzinumā sniedza informāciju, ka sadarbība ar vecāku kopumā ir pozitīva, taču epizodiski nepieciešama atkārtota motivēšana iesaistīties darbā ar palīdzošajiem speciālistiem. Dienests norādīja, ka vecāks spēj uzņemties bērnu audzināšanu, vienlaikus rekomendējot turpināt sadarbību ar sociālo dienestu. Pamatojoties uz šo atzinumu, bāriņtiesa pieņēma lēmumu atjaunot aizgādības tiesības. Tomēr pēc gada bāriņtiesai atkārtoti bija jālemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu, un tad, tika saņemts jauns atzinums, kurā minēts arī periods līdz aizgādības tiesību atjaunošanai, kurā vecāks nav ievērojis narkologa rekomendācijas, uzskatot, ka spēj alkohola lietošanu kontrolēt patstāvīgi. Papildus iegūtā informācija liecināja, ka vecāks bija atteicies arī no psihologa konsultācijām.

Izvērtējot situāciju, secināms, ka sociālā dienesta sākotnējais atzinums, uz kura pamata tika atjaunotas aizgādības tiesības, sniedza bāriņtiesai maldīgu priekšstatu par vecāka spēju nodrošināt drošu bērnu aprūpi. Sociālais dienests nebija pilnīgi izvērtējis vecāka iesaisti speciālistu rekomendāciju ievērošanā, tādēļ aizgādības tiesības tika atjaunotas bez pārliecības par situācijas ilgtspēju, un drīz pēc tam tās atkal nācās pārtraukt. Lai to novērstu, bāriņtiesai jāsaņem pilnīga, objektīva informācija par vecāka sadarbību un faktisko atbalsta pasākumu izmantošanu, savukārt sociālajam dienestam jāvērtē ne vien vecāka attieksme, bet arī reāla dabība un sadarbības rezultāti.

Sociālā dienesta darbinieki ģimenes apsekošanas laikā konstatēja vecāka atrašanos alkohola reibumā un nespēju parūpēties par bērniem, tādēļ bāriņtiesa pieņēma lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu. Trīs nedēļas vēlāk vecāks apmeklēja narkologu un vizītes laikā ievadīja medikamentu atturības nodrošināšanai un vienojās par sadarbību ar narkologu. Pamatojoties uz to, sociālais dienests sniedza bāriņtiesai informāciju, ka vecāka sadarbība ar sociālo dienestu raksturojama pozitīvi un ir pamats uzskatīt, ka vecāks novērsis bērnu attīstībai nelabvēlīgos apstākļus. Pēc gada bāriņtiesas loceklis atkārtoti pieņēma vienpersonisku lēmumu par bērnu šķiršanu no vecāka. Saņemtajā sociālā dienesta atzinumā pēc vienpersoniskā lēmuma pieņemšanas, sniegta informācija, ka vecāka sadarbība ar sociālo dienestu jau pusgadu vērtējama kā formāla, vecāks izvairās no problēmu risināšanas un neizrāda vēlmi mainīt uzvedības modeli.

Minētajās situācijās jāņem vērā, ka vecāki, kuriem pārtrauktas bērna aizgādības tiesības atkarību izraisītu vielu lietošanas dēļ, visbiežāk nebūs spējīgi uzlabot savu ģimenes situāciju un apgūt bērnu aprūpes prasmju pilnveides programmas pirms viņi būs raduši atbalstu un konsekvētu palīdzību, lai ārstētu vielu atkarību. Līdz ar to sociālajam darbiniekam ir pamats strādāt ar šiem vecākiem kā ar personām ar atkarībām un piešķirt katram vecākam nepieciešamos pakalpojumus, pirmkārt, atkarības mazināšanai no alkohola, narkotiskajām vielām, procesiem. Vienreizējs narkologa apmeklējums un medikamentoza ārstēšana īsā laikā spīdī nedod pamatu uzskatīt, ka vecāks ir novērsis atkarību izraisītu vielu lietošanu un spēs saglabāt atteikšanos no atkarību izraisītu vielu lietošanas ilgtermiņā.

Bērnam, kurš nonācis ārpusģimenes aprūpē vecāka atkarību izraisītu vielu lietošanas dēļ, nepieciešami tieši šim **bērnim piemēroti pakalpojumi**, piemēram, mentora vai sociālā darbinieka darbam ar jauniešiem atbalsts, vai arī cits pakalpojums bērna ģimenē gūtās traumas mazināšanai. Svarīgākais ir nepārtraukt bērna vajadzībām atbilstoša pakalpojuma saņemšanu, kad bērns ir ievietots, piemēram, audžuģimenē, kura dzīvo citas pašvaldības administratīvajā teritorijā. Sociālajam darbiniekam būtu jāturpina sekot tam, lai bērns saņemtu visu nepieciešamo palīdzību un atbalstu traumas mazināšanai un pilnvērtīgas attīstības nodrošināšanai, tā kā pašvaldība palīdz audžuģimenēm bērnu audzināšanā un nodrošina nepieciešamos sociālos pakalpojumus.¹⁸

Papildus visam iepriekš minētajam jāuzsver, ka Centra saņemtā informācija no pašvaldību sociālajiem dienestiem lietās par bērna atkārtotu šķiršanu no ģimenes liecina, ka **bērniem pakalpojumi tiek piešķirti ļoti reti** un pamatā tas ir sociālās rehabilitācijas pakalpojums bērnam, kas cietis no prettiesiskām darbībām dzīvesvietā vai krīzes centrā. Līdz ar to secināms, ka pakalpojumu nodrošināšana ģimenēm, kurās vecākiem tiek pārtrauktas vai atjaunotas bērna aizgādības tiesības ir fragmentāra, reizēm haotiska un bērnam kopumā vispār netiek piemeklēti nepieciešamie individuālie atbalsta pakalpojumi. Tāpat bāriņtiesām sniegtā informācija ne vienmēr atspoguļo faktisko situāciju, kas noved pie pārsteidzīgas bērnu aizgādības tiesību atjaunošanas vecākiem un to atkārtotas pārtraukšanas neilgā laika posmā.

Metodiskajā materiālā sociālajam darbam ar ģimeni uzsvērts, ka “*klients ir eksperts un noteicējs savā dzīvē. Sociālajam darbiniekam ir jārespektē un jāatbalsta viņa pašnoteikšanās*.”, kas ir ļoti būtisks sociālā darba princips. Vienlaikus metodiskie ieteikumi uzsver, ka “klienta pašnoteikšanās atbalstīšana un cieņas izrādīšana nenozīmē to, ka sociālais darbinieks atbalsta klienta destruktīvo uzvedību, lēmumus, kas pasliktina, piemēram, bērnu situāciju ģimenē. [...] Situācijās, kad klients atsakās no vienošanās par sadarbību, sociālais darbinieks, respektējot klienta viedokli, var atspoguļot to, kā viņš redz situāciju, **informēt par iespējamām sekām un par to, kādās situācijās sociālajam darbiniekam ir jāinformē bāriņtiesa vai policija**”.¹⁹ Līdz ar to visos gadījumos, kad vecāka motivācijas trūkums, sadarbības formālums vai atteikšanās izmantot pakalpojumus būtiski ietekmē bērna drošību, vai iespējas bērnam atgriezties vecāka aprūpē, sociālajam dienestam par to rakstveidā jāinformē bāriņtiesa. Ir būtiski, lai bāriņtiesa saņemtu informāciju par vecāka faktisko iesaisti, motivācijas dinamiku, sadarbības kvalitāti un situācijas

¹⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 36. panta otrā daļa;

¹⁹ <https://www.lm.gov.lv/lv/media/31886/download?attachment>, 112. lpp.;

atkārtošanās riskus. Tas nodrošina, ka bāriņtiesas pieņemtie lēmumi balstās reālā situācijas novērtējumā.

Bērna aizgādības tiesību atjaunošana un ģimenes atkalapvienošanās ir izaicinājums, gan vecākiem, gan bērniem neatkarīgi no laika, kas pagājis kopš bērna šķiršanas no ģimenes. **Centrs uzsver, ka iemesli bērna šķiršanai no ģimenes parasti ir multipli un ar ilgu ietekmes raksturu, tādēļ būtiska ir sociālā dienesta turpmāka sadarbība ar ģimeni un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana bērna atgriešanās procesā.**

Lai samazinātu risku nekorekti interpretēt vecāku faktisko sadarbību ar sociālā dienesta sniegtajiem atbalsta pasākumiem, būtu lietderīgi bāriņtiesām, pieņemot lēmumu par aizgādības tiesību atjaunošanu, saņemt detalizētu atzinumu par sadarbību. Bāriņtiesai būtiski saņemt informāciju, kas ļauj sistemātiski izvērtēt vecāku iesaisti un faktisko pakalpojumu izmantošanu, nodrošinot objektīvāku pamatu lēmuma pieņemšanai.

Par bērņietiesas darbību nodrošinot bērna tiesības brīvi paust savu viedokli

Lai gan sociālā dienesta sniegtās informācijas kvalitāte veido pamatu ģimenes situācijas izpratnei, lēmumu kvalitāti būtiski ietekmē arī tas, kā bērņietiesa noskaidro un interpretē bērna viedokli. Atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi rāda, ka pat tad, ja sociālais dienests sniedz pilnīgu informāciju, lēmumi var būt nepilnīgi, ja bērna viedoklis tiek uzklausīts formāli vai bez kontekstuālas analīzes. Tādēļ bērna viedoklis jāvērtē nevis kā procedūras elements, bet kā nozīmīgs faktors un ļauj precīzāk izprast bērna vajadzības un drošības riskus.

Izvērtējot bērna intereses, jārespektē bērna tiesības brīvi paust savu viedokli visos jautājumos, kas skar šo bērnu, bērna viedoklim veltot pienācīgu vērību. Tas ir skaidri izklāstīts ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr. 14 (2013) par bērna tiesībām uz to, lai primārais apsvērumu būtu viņa intereses, kur ir arī uzsvērtas nesaraucjamā saikne starp Konvencijas 3. panta 1. punktu un 12. pantu. Abi šie panti ir savstarpēji papildinoši: pirmā mērķis ir īstenot bērna intereses, bet otrajā – noteikta metode bērna vai bērnu viedokļa uzklausīšanai un tā ņemšanai vērā saistībā ar visiem jautājumiem, kas skar šo bērnu, tostarp viņa interešu izvērtēšanā. Konvencijas 3. panta 1. punktu nevar pareizi piemērot, ja netiek ievērotas minētās Konvencijas 12. panta prasības. Līdzīgi Konvencijas 3. panta 1. punkts pastiprina minētās Konvencijas 12. panta funkcionalitāti, veicinot to, ka bērniem ir būtiska nozīme visu to lēmumu pieņemšanā, kas skar viņu dzīvi.



Bērna viedoklis ir viens no centrālajiem elementiem, kas ļauj bāriņtiesai labāk izprast ģimenes situāciju, uzzināt bērna perspektīvu par iespējamo šķiršanu no vecākiem, kā arī prognozēt nepieciešamo atbalstu un to, kā izskaidrot bērnam pieņemto lēmumu, ja bāriņtiesas lēmums atšķirsies no bērna paustā redzējuma. Atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumu analīze rāda, ka nav gūstama pārlicība, ka praksē bērna viedokļa noskaidrošanas procesam tiek piešķirta pietiekama nozīme, diemžēl lielā daļā bāriņtiesu lēmumu atspoguļotā informācija rada bažas, kas bērns nereti tiek uzklausīts formāli, viņa sniegtā informācija netiek analizēta kopsakarā ar citu bāriņtiesas rīcībā esošo informāciju.

Bērnām nobriestot, viņu viedoklim ir arvien lielāka nozīme viņu interešu izvērtēšanā. Zīdaiņiem un ļoti maziem bērniem ir tādas pašas tiesības kā visiem pārējiem bērniem uz to, lai tiktu izvērtētas viņu intereses, pat ja viņi nevar paust savu viedokli vai pārstāvēt sevi tādā pašā veidā kā gados vecākie bērni. Lai izvērtētu viņu intereses, valstīm jānodrošina pienācīgi pasākumi, tostarp atbilstošā gadījumā pārstāvība; tas pats attiecas arī uz tiem bērniem, kuri nespēj vai nevēlas paust savu viedokli.²⁰

Šī saikne starp bērna labākajām interesēm un tiesībām brīvi paust viedokli apliecina, ka bērna viedoklis nav tikai formāls elements, bet neatņemama daļa no viņa interešu izvērtēšanas procesa. Viedokļa uzklauššana un ņemšana vērā stiprina bērna uzticību pieaugušajiem un veicina pašvērtību un psiholoģisko labklājību, vienlaikus nodrošinot lēmumu atbilstību bērna labākajām interesēm. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka bērna paustais viedoklis ne vienmēr pilnībā sakrīt ar viņa labākajām interesēm – piemēram, emocionālas saiknes, nepietiekamas dzīves pieredzes vai īstermiņa vēlmju dēļ. Tādēļ bērna interešu izvērtēšanā būtiska ir līdzsvarota pieeja, kurā tiek cienīts bērna viedoklis, bet galīgais lēmums tiek balstīts uz vispusīgu labāko interešu izvērtējumu. Šāda prakse stiprina bērnu tiesību aizsardzību, vienlaikus nodrošinot, ka lēmumi ir ilgtspējīgi un atbilstoši bērna attīstībai un labklājībai.

Taču vienlaikus lēmuma pieņemējam ir būtiski saprast, ka bērna viedokļa noskaidrošanas mērķim nevajadzētu būt, lai bērns sniedz atbildi, kādu lēmumu pieņemt. Lēmuma pieņemšanas atbildību nevar uzlikt uz bērnu. Taču bērns lēmuma pieņemējam var sniegt būtisku informāciju, kas var palīdzēt pieņemt piemērotāko, bērna labākajās interesēs balstītu lēmumu. Bērna paustās

²⁰ Bērnu tiesību komitejas Vispārējs komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses 45. punkts;

attieksmes par radušos situāciju, palīdzēs nākamajam aprūpētājam labāk sniegt nepieciešamo atbalstu bērnam gadījumā, ja bērns tiks šķirts no vecāka.

Bāriņtiesai, noskaidrojot bērna viedokli, ir būtiski pievērst uzmanību ne tikai bērna teiktajam, bet arī tam, kā viedoklis veidojas. Jāizvērtē, vai bērna paustais ir brīvs, autentisks un balstīts viņa vajadzībās, vai arī to ietekmē lojalitātes konflikti, bailes, pieaugušo ietekme vai emocionālais stress. Tādēļ bērna viedokļa izvērtēšanā nozīmīgi ir šādi jautājumi:

- Vai bērna teiktais saskan ar citu speciālistu informāciju?
- Vai ir pretrunas starp bērna teikto un faktisko uzvedību?
- Vai bērns atkārto pieaugušo frāzes (mehāniski, nedroši, ar netipisku vārdu krājumu ieprētim savai parastajai runai)?
- Vai bērna teiktais atbilst situācijai, kas vērojama dzīvesvietas apmeklējumā?

Lai labāk ilustrētu iepriekš minētos principus par bērna labāko interešu nodrošināšanu un bērna viedokļa noskaidrošanas izaicinājumu, turpmāk tiek piedāvātas konkrētas anonimizētas situācijas, kurās redzamas informācijas saņemšanas un interpretēšanas izaicinājumi, konfidencialitātes aspekti, kā arī šo faktoru iespējamā ietekme uz aizgādības tiesību atjaunošanu vai pārtraukšanu.

Noskaidrojot bērna viedokli, bērns skaidri pauda vēlmi nedzīvot pie neviena no vecākiem (neatjaunot vecākiem pārtrauktās aizgādības tiesības), bet gan pie vecvecāka vai audžuģimenē. Tomēr, neskatoties uz bērna pausto viedokli, aizgādības tiesības tika atjaunotas vecākiem, jo bāriņtiesa uzskatīja, ka vecāki ir novērsuši iemeslus, kas bija par pamatu bērna šķiršanai no ģimenes. Kā parāda tālākā situācijas attīstība, nepietiekama bērna viedokļa novērtēšana, padziļinātākas sarunas un informācijas analīzes trūkums, likumsakarīgi noveda pie atkārtotas bērna šķiršanas no vecākiem, jo bērns, nespēdams izturēt ģimenes situāciju, atsāka klaiņošanu.

Šis piemērs ilustrē nepienācīgas vērtības veltīšanu bērna paustajam viedoklim, kā rezultātā netika pilnvērtīgi īstenots arī 3. panta mērķis – nodrošināt bērna labākās intereses, netika nodrošināta ilgtspējīga situācijas risinājuma analīze, lai saprastu, kā lēmums ietekmēs bērna turpmāko dzīvi. Bērna skaidri paustā vēlme nedzīvot kopā ar vecākiem ir skaidrs signāls par nepieciešamību padziļināti noskaidrot bērna viedokļa argumentāciju, un jau pirms lēmuma pieņemšanas kopā ar bērnu, vecākiem un sociālā dienesta speciālistiem pārrunāt bērna atgriešanos ģimenē, iespējamās izaicinājumus un risinājumus.

Bāriņtiesa uzklausa bērna viedokli par aprūpi un uzraudzību ģimenē. Bērns sarunas laikā pauda, ka nevēlas, lai par viņa teikto uzzinātu vecāki, kas atspoguļo viņa bailes un nedrošības sajūtu. Tomēr lēmumā bāriņtiesa atspoguļoja sarunas ar bērnu saturu, skaidri norādot, ka no bērna teiktā konstatējams – ģimenē alkohols tiek lietots regulāri un pieaugušo starpā valda vardarbīgas attiecības, no kā emocionāli cieš bērni. Bērns arī uzsvēra, ka nevēlas atgriezties vecāku aprūpē. Savukārt otrs ģimenes bērns sarunas laikā sniedza pretrunīgas atbildes: norādīja, ka viņu apmierina dzīves apstākļi un ka nevēlas nekādas izmaiņas, taču vairākas reizes mainīja nostāju, izvairījās no konkrētības un centās pasargāt vecākus, neizpaužot ģimenē notiekošo.

Šī situācija parāda būtisku 12. panta piemērošanas izaicinājumu: bērna viedoklis ir jāuzklausa un jārespektē, bet vienlaikus jāņem vērā, kādā kontekstā tas tiek pausts un kādas emocijas vai bailes to ietekmē. Viena bērna gadījumā viņa stāstītais sniedza skaidru ieskatu bērna interesēs un drošības riskos, bet bāriņtiesas lēmumā izpaustā informācija, neskatoties uz bērna lūgumu to neizpaust, varēja iedragāt viņas uzticību un nākotnē atturēt viņu no atklātības. Tas rada jautājumu par bērna tiesību aizsardzības un konfidencialitātes principu līdzsvaru institucionālajā praksē. Savukārt otra bērna uzvedība ir raksturīga bērniem, kas nonākuši vardarbīgās vai atkarību skartās ģimenēs – viņi nereti jūtas spiesti saglabāt lojalitāti pret vecākiem, pat ja tas nozīmē klusēt par savām ciešanām. Bāriņtiesai ir tiesības neizpaust bērna viedokli un citas ziņas, ja tas var radīt būtisku kaitējumu bērnam, līdz ar to situācijās, kur bērns paudis bažas par to, ka viņa teikto var uzzināt vecāki, bāriņtiesai būtu jāierobežo vecāku iespējas iepazīties ar bērna viedokli.

Tāpat praksē vērojamas situācijas, kad bērna viedokļa noskaidrošana notiek formāli — bāriņtiesa norādīja, ka veicot sadzīves apstākļu izvērtēšanu ir izdevies noskaidrot arī bērna viedokli par situāciju ģimenē, norādot, ka bērns ir priecīgs ciemoties pie tēva, alkohols vairs netiek lietots, bet netika uzdoti būtiski jautājumi par bērna attieksmi pret atgriešanos ģimenē vai par viņa paša skatījumu uz aizgādības tiesību atjaunošanu.

Bāriņtiesa konstatēja, ka bērns jūtas labi pie tēva un priecājas viņu apciemot, kā arī, ka alkohols ģimenē vairs netiek lietots. Šie ir būtiski pozitīvi aspekti, kas norāda uz iespējamu ģimenes situācijas uzlabošanos. Tomēr būtiski, ka bāriņtiesa nebija ar bērnu runājusi drošos un neitrālos apstākļos, bet gan emociju piesātinātā brīdī, kad bērns, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpē, cemojas pie tēva. Tā kā bērns jau bija pusaudžu vecumā, viņa viedoklim par atgriešanos vecāku aprūpē, vecāku aizgādības tiesību atjaunošanu un ģimenes attiecībām ir īpaši liela nozīme.

Sarunā ar bāriņtiesu viens no bērniem pirms aizgādības tiesību atjaunošanas pauda vēlmi dzīvot ar māti, savukārt otrs bērns kategoriski iebilda pret šādu iespēju. Vecākā meitene norādīja, ka pati gatavo ēst un pati dodas uz skolu. Attiecības ar māti raksturoja kā labas, fizisku vardarbību noliedza. Novērojot jaunāko bērnu, tika konstatēts, ka viņa ēšanas paradumi neatbilst vecumam. Šie signāli jau pirms tiesību atjaunošanas liecināja, ka esošajā situācijā atjaunošana var nebūt bērnu interesēs, un neilgi pēc kāda laika aizgādības tiesības tika atkārtoti pārtrauktas.

Šādā situācijā, kad vienas ģimenes bērni pauž savstarpēji pretrunīgus viedokļus par iespējām atgriezties pie vecāka, bāriņtiesai ir pastiprināti jāvērtē apstākļi un iemesli, kas var ietekmēt bērnu viedokļu atšķirības. Šādos gadījumos parādās izaicinājums nošķirt reālos faktus un bērnu emocionālo piesaisti. Bērna viedoklis, kas balstīts emocionālā piesaistē, ne vienmēr korelē ar bērna drošību un labklājību. Turklāt tas, ka bērni sasnieguši vecumu, kurā spēj paši parūpēties par ikdienas vajadzībām, nemazina nepieciešamību vērtēt vecāka spēju un attieksmi veikt bērna aprūpi. Diemžēl nereti vecākie bērni ģimenē uzņemas mazo bērnu aprūpi, savas vajadzības - iegūt izglītību, saturīgi pavadīt brīvo laiku, rūpēties par veselību, atstājot novārtā.

Visi šie piemēri ilustrē Konvencijas 12. panta nozīmi un saikni ar minētās Konvencijas 3. pantu, parādot, ka bērna viedokļa nepienācīga izvērtēšana var novest pie ilgtermiņa negatīvām sekām, tostarp atkārtotas šķiršanas un atkārtotas traumatizācijas. Minētās piemēru situācijas atspoguļo, ka bērna tiesības paust viedokli nav tikai formāls elements, bet būtisks instruments, kas nodrošina, ka lēmumi atbilst bērna labākajām interesēm. Tajā pašā laikā bērna viedoklis jāuzklausā kontekstā ar viņa drošību, emocionālo labklājību un faktiskajām aprūpes iespējām, ievērojot individuālās vajadzības un neaizsargātības stāvokli. Lēmumu pieņemējiem ir jāpanāk līdzsvars starp bērna izteiktajām domām un vispusīgu viņa interešu izvērtējumu, nodrošinot, ka gala lēmumi ir ilgtspējīgi, droši un atbilstoši bērna attīstībai, vienlaikus stiprinot bērna uzticību institūcijām un viņa līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā.

Lai nodrošinātu bērna viedokļa kvalitatīvu un kontekstuālu izvērtēšanu, īpaši gadījumos, kad viena un tā paša bērna aizgādības tiesības vecākiem tiek pārtrauktas atkārtoti, jāpievērš uzmanība vairākiem aspektiem.

Noskaidrojot bērna viedokli jautājumos par aizgādības tiesību iespējamu atjaunošanu, būtiski ir ņemt vērā ne tikai bērna pausto, bet arī viņa vecumu, briedumu, attīstības līmeni, speciālās vajadzības un iepriekšējo pieredzi ārpusģimenes aprūpē. Īpaša uzmanība pievēršama

gadījumiem, kad bērns jau vairākkārt ticis šķirts no ģimenes, jo atkārtota pieredze var ietekmēt bērna uztveri, drošības izjūtu un viedokļa veidošanos.

Bērna viedokļa noskaidrošanai jānotiek bērnam drošā un neitrālā vidē, pēc iespējas bez vecāku vai citu aprūpētāju klātbūtnes, vienlaikus nodrošinot, ka bērns saprot sarunas mērķi un nozīmi. Sarunas apstākļi un iesaistītās personas var būtiski ietekmēt bērna spēju brīvi paust savu viedokli, tādēļ tie ir jāņem vērā, izvērtējot iegūto informāciju.

Sarunas laikā ieteicams pievērst uzmanību bērna emocionālajam stāvoklim, tostarp trauksmes, noslēgtības vai pretrunīgu emociju izpausmēm, jo tās var norādīt uz iekšēju spriedzi, lojalitātes konfliktu vai bailēm no iespējamām sekām. Bērna paustais viedoklis jāanalizē kopsakarā ar viņa izjūtu par drošību, attieksmi pret iepriekšējo šķiršanu no ģimenes, kā arī cerībām un bažām saistībā ar iespējamu aizgādības tiesību atjaunošanu.

Izvērtējot bērna viedokli, jāanalizē, vai tas veidojies spontāni un autentiski, vai arī pastāv pazīmes, kas liecina par pieaugušo ietekmi, piemēram, bērnam neraksturīgu formulējumu atkārtošana vai izteikta vēlme pielāgoties pieaugušo gaidām. Tāpat jāņem vērā iespējamās lojalitātes konflikta pazīmes un bērna bailes, ka viņa viedokļa paušana var radīt negatīvas sekas.

Bērna teiktais nav vērtējams izolēti, bet salīdzināms ar citu speciālistu un informācijas avotu datiem, tostarp sociālā dienesta informāciju, dzīves apstākļu izvērtējumu un aprūpētāju novērojumiem. Pretrunu gadījumā būtiski ir analizēt to iespējamās cēloņus, nevis automātiski apšaubīt bērna paustā ticamību.

Noslēgumā lēmumu pieņēmējiem ir jāvērtē, kādā apjomā bērna viedoklis ņemams vērā, ievērojot bērna labākās intereses, drošību un attīstības vajadzības. Bērna viedoklis pats par sevi nedrīkst kļūt par vienīgo pamatu lēmumam, taču tā nepietiekama vai formāla izvērtēšana var palielināt risku pieņemt neilgtspējīgus lēmumus un veicināt atkārtotu šķiršanu un bērna traumatizāciju. Šāda līdzsvarota pieeja vienlaikus nodrošina bērna tiesību uz līdzdalību ievērošanu un viņa aizsardzību.

Papildus informācija par bērna uzskatu respektēšanu un viedokļa noskaidrošanu skatāma Rokasgrāmatā bāriņtiesām, 1. sējuma 1.4. apakšnodaļā – “Bērna uzskatu respektēšana” un Rokasgrāmatā bāriņtiesām, 2. sējuma 2.2. apakšnodaļā “Bērna viedokļa noskaidrošana dzīves apstākļu pārbaudes laikā”²¹.

²¹ <https://www.bac.gov.lv/lv/rokasgramata-barintiesam>

Secinājumi

Apkopotie statistikas dati un kvalitatīvā analīze par gadījumiem, kuros vecākiem atkārtoti tiek pārtrauktas viena un tā paša bērna aizgādības tiesības, rāda, ka atkārtota aizgādības tiesību pārtraukšana parasti saistīta ar ilgstošām un kompleksām ģimenes situācijām, kuru risināšana prasa laiku un vairāku institūciju iesaisti.

Statistiskie dati liecina, ka laika posmi starp aizgādības tiesību atjaunošanu un atkārtotu pārtraukšanu ir dažādi – no salīdzinoši īsiem līdz vairākiem gadiem, kas norāda uz to, ka ģimenes situācijas dinamika un bērna vajadzības laika gaitā var mainīties. Vienlaikus dati rāda, ka visbiežāk atkārtoti no ģimenes tiek šķirti bērni vecumā no 4 līdz 12 gadiem, kas atbilst kopējai valstī novērojamajai tendencei aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumos.

Kvalitatīvā analīze liecina, ka sociālie dienesti lielākoties ir identificējuši riska faktorus un piedāvājuši ģimenēm atbilstošus atbalsta pasākumus. Tomēr atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi parāda, ka vecāku iesaistes intensitāte un pakalpojumu faktiskā izmantošana laika gaitā var mainīties, īpaši pēc bērna atgriešanās ģimenē. Tas uzsvēr nepieciešamību skatīt sociālo darbu ar ģimeni kā ilgtermiņa procesu, kurā būtiska nozīme ir pēctecībai un regulārai situācijas izvērtēšanai.

Analīze arī apliecina, ka bāriņtiesas lēmumu pieņemšanā būtiska loma ir sociālā dienesta sniegtajai informācijai un tās sasaistīšanai ar citiem pieejamajiem datiem. Lēmumu pieņemšanai nozīmīga ir ne tikai informācija par pakalpojumu piešķiršanu, bet arī par vecāku sadarbības raksturu, motivācijas dinamiku, pakalpojumu faktisko izmantošanu un situācijas attīstību ilgākā laika posmā.

Vienlaikus atkārtotu aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi aktualizē bērna viedokļa nozīmi un tā profesionālas izvērtēšanas lomu. Analīze rāda, ka bērna viedokļa noskaidrošana ir neatņemama bērna labāko interešu izvērtēšanas sastāvdaļa, savukārt tā interpretācija prasa profesionālu pieeju, ņemot vērā bērna vecumu, attīstības līmeni, emocionālo stāvokli un iepriekšējo pieredzi. Bērna paustais viedoklis ir vērtējams kopsakarā ar citu speciālistu sniegto informāciju un kopējo situācijas kontekstu, lai tas sniegtu pilnvērtīgu ieguldījumu lēmuma pieņemšanā.

Saņemtās informācijas par atkārtotu bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu analīze rāda, ka lēmumu pieņemšanas procesu būtiski ietekmē sociālā dienesta un bāriņtiesas savstarpējā mijiedarbība. Bērna drošības un labklājības nodrošināšana šajās situācijās ir cieši saistīta ar

sadarbības nepārtrauktību, informācijas apriti un bērna viedokļa pienācīgu izvērtēšanu. Tādējādi bērna labāko interešu īstenošana praksē ir saistīta ar koordinētu un savstarpēji papildinošu institūciju darbu, kas ietver:

- 1) pietiekami detalizētas un pārbaudāmas informācijas apkopošanu par ģimenes situāciju, vecāku iesaistes raksturu un pakalpojumu izmantošanas gaitu;
- 2) bērna viedokļa noskaidrošanu un kontekstuālu izvērtēšanu, ņemot vērā bērna drošību, emocionālo stāvokli un attīstības vajadzības;
- 3) sociālā darba un uzraudzības plānošanu kā ilgtermiņa procesu, īpaši ģimenēs ar atkarību vai citām ilgstošām grūtībām.

Kopumā gan statistiskā, gan kvalitatīvā analīze rāda, ka atkārtotas aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumi atspoguļo daudzdimensionālu procesu, kurā savstarpēji mijiedarbojas ģimenes situācijas attīstība, atbalsta pasākumu izmantošana, institucionālā sadarbība un bērna individuālās vajadzības.